

KOCOBO
1966-2013.

Добрица Ћосић
КОСОВО
1966–2013.

Издавач:
Вукотић медиа

Директор и главни уредник:
Манојло Мањо Вукотић

Уредник:
Дубравка Вујановић

Дизајн и лектура:
Вукотић Медиа

Фотографије:
Предраг Митић

Штампа:
Публикум, Београд

ISBN 978-86-89613-00-1

Тираж:
10.000

Београд, јун 2013.

Добрица Ћосић

КОСОВО

1966–2013.

Приредила
Ана Ћосић Вукић

M
Vukotić
Mestur

ЋОСИЋЕВ КОСОВСКИ БОЈ (нешто као увод)

Хтео сам, као у сновиђењу, да после пет деценија бављења новинарством, кренем у изазов издавачке продукције. У пределе које сам последњих година откривао и, не смем баш рећи, спознао и упознао. Јер, за седам година издавања књига у Компанији „Новости“, понудили смо више од осам, а продали седам милиона књига! Све сам их потписао.

Сада сам кренуо сам. Стао испред закључаних врата и затворених корица. Испред белила.

Не знам да ли вреди та изрека „срећа прати храбре“, али прва моја идеја била је да кренем – са Добрицом Ћосићем и књигом о Косову!

Зашто баш тако? Откуд одатле? Постоји ли неко млађи? Има ли нешто актуелније? Ко је тиражан? Хоће ли издавачка премијера бити лице куће – и печат времена?

Све када сам скупио: Да, Ћосић!

Нисам типовао на „оца нације“. Не знам да ли је то. Из бројних разговора са њим видео сам да се на то увек мрштио. Његови противници крећу у нападе управо са том кованицом. Полазио сам од – писца Ћосића. Оца романа надалеко познатог

и признатог „Време смрти“, аутора „Корена“ (који су и корени послератног српског романа), „Далеко је сунце (никад га нисмо достигли), „Деоба“ (које су остале српски усуд), „Бајке“ (недо-сањане) и бројних записа, дневника, расправа, чланака...

Мене је интересовало и – Косово.

Косово, зато што је – опет врело. Опет жариште. Опет по-приште. Опет наша мука. Опет разапето.

Има ли неко у овој никад сабраној нацији, политици и књижевности, ко се више од Добрице Ћосића бавио Косовом?

Нема!

Његов косовски бој почео је тамо далеке 1966. године. Само две године касније, ресавски партизан, титоистички комуни-ста, „државни писац“, „књижевни идеолог“, Добрица Ћосић је, пред тада најзначајнијим скупом српске моћи, на партијском пленуму, узбудљиво и далековидо саопштио шта се збива на Ко-сову и Метохији и прогнозирао каква се драма може догодити.

Остао је сам, са свега неколико истомишљеника.

Велики приврженик постао је велики отпадник.

Ћосић се одметнуо од своје партије. Од система и државне политике. Од српског вођства. Тадашњег и свих будућих.

Све је напустио и само је Косову остао веран. Пола века!

Његова битка за Косово је јединствена. Ни у чему по-новљива. Сву своју људску, политичку, литерарну, полемичар-ску, државничку, националну, страст излио је, искалио у идеји да Косово и Метохија морају да остану – српска земља. И када је, први и дуго једини, предлагао да се та старовековна по-крајина подели, бранио га је.

Изгледа потпуно невероватно да је Ћосић, бранећи свето-савску земљу и свето право на живот Срба на Косову, прогла-шен за – српског националисту!

Ту су му етикету урезали на челу, давно, још комунисти. Носи је готово целог живота. Цео српски политички муљ, који се деценијама ваља у косовском кориту, тај несигурни, плашљиви, преварантски, дволични, кукавички дух који испунава њихове

кабинете, истурао је као неки обилићевски одбрамбени штит испред себе – Ћосићево великосрпство.

Колоне петоколонаша, невладине организације што су се узгајале и храниле туђим парама, политичка трчкарала која су се смуцала од вашингтонских белих ходника до тмурних бриселских гајби, „зналци“ свих ратних страдалаштава, поносни и прсати ходали су по свету и земљи и „српски национализам“ извлачили као најопаснијег непријатеља.

И, наравно, носилац српског национализма је – Добрица Ћосић!

А што Ћосић није носилац српског патриотизма?

Ко је у Србији, у свим овим запамћеним генерацијама, више, боље, упорније, доследније, патриотскије бранио Косово од Добрице Ћосића? И не само Косово. Цело српско национално питање.

Испишимо једно име. Једну идеју. Један предлог. Једно решење – даље и боље од оног што је он рекао.

Нема га!

Не може се Ћосићу приписати ни тврдокорност ни за-слепљеност, застарелост или једноумност у прилазу косовском питању. Напротив! Увек је у погледу, у визији, у решавању тог питања истрчавао пре времена, а остајао у току времена. Нема ту обмане и лажног хвалисања. Уверљиво, аутентично и документовано то показује ова књига. У њој се дан за даном, година за годином, догађај по догађај слажу и нижу Ћосићеви ставови и судови.

Не постоји боља и сређенија, тачнија и драматичнија хроника о Косову, од Ћосићевих записа.

То је фреска косовских збивања и гивања.

Нигде се, као овде, не види ни зашто је Косово „света земља“, ни зашто је „најскупља српска реч“, ни зашто је наш крст, наша патња, наша рана, наш усуд, наше извађене очи, наша духовна вертикала, наше хришћанско распеће...

Све се преплиће и тумачи од одлука комунистичких пле-
нума до свежег потписивања бриселског споразума.

Зато сам изабрао Ћосића.

Зато сам одабрао Косово.

Три адута: Ћосић, Косово, актуелно.

Неизмерно сам захвалан Добрици Ћосићу и његовој ћерки
Ани што су пристали да ми подаре овај рукопис и да њиме от-
почнем свој издавачки бој на заталасаном српском тржишту.
Сличну смо књигу радили пре девет година. Пишчева ћерка је,
у ствари сачинила најбољи избор из очевих записа, бележака
за романе, радних дневника, преписки, личне архиве и скло-
пила ову узбудљиву косовску причу. Овде је сада додато девет
последњих година Ћосићевог расуђивања о косовској драми.

Опет наговештава да ће да заћути и неће ништа више
дописивати.

Смем да кажем – не верујем му.

Виталан, несмирен, чисте мисли, бунтован, иако под тере-
том година које поносито носи, он и даље сања и предвиђа шта
ће се збити. Загњурен у вртлоге матице и забринут над судби-
ном народа и државе.

Збиће се – што мора!

Мени остаје да и даље, као често у животу и каријери, сле-
дим оно његошевско: „Што год дође ја сам му наредан“...

Мањо Вукојић

Догађаји на Косову и Метохији у марту 2004. године, са којима се косовска драма убрзано приближава свом расплету, навела ме је да у објављеним књигама Добрице Ћосића, пре свега у књигама *Сиварно и мојуће*, *Пишчеви записи* и *Српско питање* I и II, као и у његовим необјављеним дневничким белешкама и архивисаним документима, потражим текстове и записе у којима он размишља и пише о косовском питању и српско-албанским односима. Те текстове сам издвојила и приредила хронолошким редом, сматрајући да је управо време у коме је Ћосић писао о Косову она условност која одређује значај његових увиђања и предлога за решавање косовског питања као државног, културног, религијског, демократског, дакле, као егзистенцијалног питања српског народа и његове будућности.

Из разговора с оцем сазнала сам да је педесетих година прошлог века неколико пута одлазио на Косово и Метохију да подстиче и организује просветни, културни и књижевни живот Албанаца. Са Есадом Мекулијем, албанским писцем, оснивао је културно-просветна друштва и први књижевни часопис косовско-метохијских Албанаца – *Нови животи*. С тих путовања враћао се радостан и уверен да уз југословенску и српску помоћ албански народ ступа у економски, културни и цивилизацијски препород. То своје агитпроповско одушевљење исказао је и на страницама *Политике*, 1958. године. „Тамо, на Косову и Метохији, осетим инспиративан понос и радост што сам Југословен

и савременик потпуног оживотворења Марксовог интернационализма у политици, економији и култури, у целокупним друштвеним и људским односима. Идеја братства народа и људи, као пуна слобода друштвеног афирмисања свог националитета и несебична помоћ економски и културно развијених и богатијих народа Југославије, добила је отелотворење на Косову и Метохији...“

Прво озбиљно и драматично размишљање о Косову Добрица Ћосић записује 16. септембра 1966, по завршетку Пленума Централног комитета Савеза комуниста Србије, на којем је осуђена тзв. завереничка група Ранковић Стефановић и Лукић Савић:

„Ноћас у један по поноћи завршио се Пленум ЦК СК Србије. Био је то судски процес српској нацији, комунистичком покрету, српским комунистима; био је то процес генерације која је извршила партизанску револуцију... Тај процес вођен је стаљинистички и балкански. Никад нисам видео толико бруталности и бескрупулозности у међуљудским односима; никад толико примитивне и дивље страсти за влашћу, за очувањем позиције, за стицањем поена у овој смени снага у оквиру бирократске олигархије нисам тако згуснуто и очигледно доживео; никад толико и таквог одсуства разборитости, објективности, спремности за тражење истине и напора за правду нисам доживео у људском колективу, као данас на Пленуму ЦК СК Србије... Без икаквог људског и грађанског достојанства, неозбиљно, неискрено, простачки и руљашки, понашало се руководство Савеза комуниста Србије, та ‘колективна памет’ нације и Републике... Шиптарски руководиоци су предводили фуриозни напад на Ранковића и српски национализам на Косову и Метохији под његовим и Удбиним окриљем; Срби, чланови ЦК са Косова и Метохије, надметали су се са Шиптарима у осуди српског национализма. Мијалко Тодоровић је изјавио да се ‘диви државничкој мудрости Вели Деве’...“

Јуче је Србија, њено политичко вођство, Косово и Метохију предало Албанији.

Ја сам посрамљен ћутао и подизао руку за одлуке Извршног комитета ЦК Србије у којима је осуђена антисрпска, завереничка група Ранковић-Стефановић, а њени припадници Војкан Лукић и Срба Савић искључени из Савеза комуниста. Издао сам себе...”

Пре нејо шито ова књија добије очекивани јочетиак Ђосићевим излајањем „Критике владајуће концепције о националној политици“ на XIV седници Централној комисији Савеза комуниста Србије, на којој се расправљало о међунационалним односима у СР Србији, желим свом оцу да јосијавим ишјање када је и зашито јочело њејово разочарање у шийшарске комунисте; зашито је све до јојој чувеној XIV јленума 29. маја 1968. јогине ћутао о шовинистичким осећањима и сејаристичким циљевима албанске мањине, јредвођене комунистима у шадашњој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији.

Свака реч о неравноправности Срба у социјалистичкој, самоуправној Југославији, идеолошки је квалификована као српски национализам. Ту су квалификацију као идеолошку догму изрицали комунисти свих југословенских нација, а српски још и оштрије, јер су српски комунисти имали „комплекс хегемонистичке нације“. О тешком положају Срба на Косову и Метохији и њиховом бежању у Србију први су проговорили српски националисти и антикомунисти, људи који су означавани као „српска реакција“.

У Титовој Југославији, као и у свакој тоталитарној држави, постојале су две политичке јавности: једна је званична јавност, она у новинама и изговарана на политичким форумима; друга јавност је она илегална, шапћућа, кафанска и кућна. Највише истина о положају Срба на Косову и Метохији сазнао сам од својих пријатеља и познаника који су имали осетљиву националну свест и били обавештени о стању на Косову. Тако сам се у петог и шестој деценији, најпре амбивалентно, па потом све убеђеније, придруживао овој „шапћућој“ и „кућној“ јавности, у којој се изрицала критика заиста „свега постојећег“ у Југославији.

Прикупљање „илегалног оружја“ на Косову и Метохији, извршено 1956. године одлуком Савезног извршног већа и Извршног комитета ЦК СК Југославије, обзанило је широј јавности постојање илегалног сепаратистичког покрета који тежи заснивању велике Албаније. Међутим, о целој истини није се писало у новинама, нити су државни и партијски функционери о томе говорили. Колико се сећам, 1964. или почетком 1965. године, партијска комисија, по налогу Извршног комитета ЦК СК Србије боравила је двадесетак дана на Космету и проучавала стање међунационалних односа, а потом поднела извештај у коме је чињенично говорено о погоршању међунационалних односа и оживљавању шиптарског национализма и сепаратизма. Тај „материјал“ је остао у архиви Централног комитета као „поверљив“; није ми познато да је о њему расправљано у политичком вођству Србије. Ја сам о том „поверљивом извештају“ сазнао од руководиоца те партијске групе која га је написала. Дружећи се с неким писцима и интелектуалцима са Косова, Србима, сазнавао сам да је од албанског устанка у Дреници 1945. године против укључења Косова и Метохије у Југославију, односно Србију, међу Албанцима и комунистима распрострањена свест о њиховом главном националном циљу – уједињењу с Албанијом и стварању „велике Албаније“, који је прокламовала још Призренска лига 1878. године. Када је на Осмом конгресу СКЈ, 1965, исказано одрицање од југословенства и федерализма, особито после Титовог политичког обрачуна с Александром Ранковићем као носиоцем „великодржавног југословенског централизма“, Удбиног терора и српског национализма, и када је јула 1966. јавно почео Титов обрачун с Александром Ранковићем, изјаснити се против Титове и Кардељеве политике значило је понети, уз све те ознаке, етикету полицијског писца, Удбиног писца, ранковићевца, чак и „човека Москве“.

У својим свескама нисам опширније писао о реакцијама хрватских, словеначких, босанских и македонских комуниста, новинара и писаца у тим републикама на моју критику Титове

полицизације партијске и државне идеологије, коју сам изговорио на седници ЦК СК Србије 30. јуна 1966. године. У тим срединама се тада о мени говорило као о „полицејском писцу“, „стаљинисти“ и „националисти повезаном са Удбом“... Уплашен да ћу од Савеза комуниста Србије бити осуђен као „ранковићевац“, као писац који брани полицију и Удбин терор, који одобрава прислушкивање Тита и највиших руководилаца Југославије, нисам се усудио да се супротставим политичком кривотворењу стања и међунационалних односа на Косову и Метохији на Пленуму ЦК СК Србије, одржаном септембра 1966. године.

Нараштај твоје деце, па и твој, тешко може да разуме и оправда зашто је један писац, какав сам ја био, ћутао на том комунистичком форуму, септембра 1966, на коме су шиптарски комунисти лагали о дејствујућем српском национализму, представљали Шиптаре жртвама српске Удбе, а водећи српски комунисти саглашавали се са клеветима „другова“ Шиптара и у потпуности препустили Косово и Метохију владавини албанских „марксиста“ и титоваца, који су у име самоуправног социјализма освојили политичко право на тоталну албанизацију југословенске и српске државне територије, припремајући њено отцепљење и укључење у велику Албанију. А у том Титовом и Кардељевом самоуправном социјализму, српским националистом и велико-србином проглашаван је свако ко је изговорио неку истину о неравноправном положају српског народа у „братској заједници југословенских народа“. Нарочито је ризично и опасно било говорити о неравноправности Срба у Хрватској, Босни и на Косову и Метохији.

На том кобном пленуму ЦК СК Србије, на коме је „разрађиван“ Титов обрачун с Ранковићем, у мучним распињањима између политичке истине и сопствене књижевничке будућности, два дана сам слушао нападе шиптарских комуниста на српски национализам и терор Удбе на Космету над Шиптарима приликом скупљања скривеног оружја; истовремено сам слушао самокритичко саглашавање српских комунистичких функционера са

шиптарским „друговима“. Била је то људска, морална и национална капитулација српских комуниста пред шовинистичком агресијом Албанаца у име „демократских“ одлука Брионског пленума ЦК СК Југославије, 1. и 2. јула 1966. године, на коме је политички ликвидирао А. Ранковић. Нико од Срба говорника на том форуму, ни оних са Косова, ни оних из „уже Србије“, није прозборио ни реч о шиптарским насиљима над Србима и њиховом бежању с Косова и Метохије; нико није поменуо нова насеља прогнаних косовских Срба у околини Краљева, Крагујевца и других индустријских градова у Србији. Био сам постиђен и очајан. Али сам закључио да би моје усамљено супротстављање таквом партијском јединству у неистинама и издаји српских националних и државних интереса на Косову и Метохији било потпуно неуспешно и значило самоубилачки чин писца. Проценио сам да је разборитије да политичкој истини не жртвујем своје замишљене романе; да своју истину о положају Срба на Косову и Метохији и став о националистичкој, антијугословенској политици Тита, Кардеља и партијских олигархија у републикама искажем у другој прилици и ван контекста Титовог обрачуна с Ранковићем.

Учинио сам то 29. маја 1968. године, када је био заказан Пленум Централног комитета Савеза комуниста Србије посвећен међунационалним односима у Србији. Сматрам да сам се на том форуму искупио за своје ћутање септембра 1966. године и изневеравање свог пријатеља Србе Савића, осумњиченог за припадност Ранковићевој „завереничкој групи“, што је, наравно, била лаж и банална клевета. Говором на партијском форуму 1968. свесно сам понео косовски крст и титулу „идеолога српског национализма“, коју су ми доделили Титови комунисти, а после краха Титове Југославије ту су ми титулу потврдили и нови антикомунисти, мондијалисти „европејци“, „независни новинари“ и плаћени функционери разних „невладиних организација...“

Тако се, сматрам, с најмање речи, може објаснити моја „издаја себе“, косовске истине и свог пријатеља.

1968.

29. мај

Критика владајуће концепције о националној политици

Уверен сам, другови, да је у овим данима наша прва дужност да истинито сагледамо југословенску стварност и наше делање у њој. Знање и савест потребнији су нам данас но икад, јер, опсег, квалитет и брзина промена свега што нас друштвено, идејно и историјски чини, напосто су запањујући и пуни свакојаким могућности и неизвесности.

Било би сасвим приземно и једнострано ако бисмо се према овом виду нашег људског и друштвеног тренутка односили искључиво идеолошки или негативно, ако бисмо у психози општег неспокојства потценили свеопшти и несумњиво демократски прогрес нашег друштва, ако не бисмо разумели да је читав свет у дубокој друштвеној кризи, да је под дејством многих чинилаца ушао у вртоглаву и суштинску трансформацију своје целокупности и да се на развојне токове савременог друштва

више не може утицати традиционалним политичким облицима и средствима.

Тако се нама савременицима, сваким сванућем, сва егзистенцијална друштвена питања постављају данас са императивом да на њих одговоримо до ноћи. Ко не носи визију света, не носи ни истину о његовој садашњости; онај ко данас заостаје, нема наде да ће одмаклог сутра сустићи; данас изгубљено време изгубљено је заувек.

У такве животне и временске императиве свакако спада и национална проблематика југословенске заједнице и политика Савеза комуниста у тој области. Према тој проблематици, међу нама комунистима, спектар разлика у схватањима је готово у свему аутономичан.

Убеђен сам да више не смемо да се понашамо конформистички и да као нојеве гурамо главе у шапирографисане папире. Политичка самоувереност је данас највећи политички ризик. Нашу амбицију да створимо демократски социјализам – друштво социјалистичке самоуправе, циљ достојан највећих напора, циљ остварив само ангажовањем целокупне и уједињене умне и радне снаге друштва, може озбиљно да доведе у питање и националистички етатизам и бирократски партикуларизам...

Сматрам да се не може не знати колико је распорашено уверење да се и под формулом „самоуправних права и самоуправности нација“, у име државне суверености као израза равноправности, у име националитета као друштвеног примата, у име територијалног аутономизма, провлачи концепција примитивног, дезинтегрисаног, партикуларизованог, неминовно бирократског и сиромашног друштва. Сматрам да се мора знати да је социјалистичка јавност земље врло забринута снагом чинилаца који подстичу удаљавање и неразумевање, непоштовање и нетрпељивост, егоизам и мржњу међу људима и народима. Мислим да је немогуће не увидети да се јединство радничке класе и југословенских народа у темељима подрива снажном

социјалном и националном диференцијацијом, растућом економском неравноправношћу и неједнакошћу, а без тог класног, народног, социјалистичког јединства, без фактичке социјалне равноправности, мутни су хоризонти социјализму и било каквој Југославији.

Реч је о бирократском национализму који потискује марксистички интернационализам и универзалност о идеологији која социјалистичку самоуправу поистовећује с националним и државним суверенитетом и оквиром, која радничко и друштвено самоуправљање деградира на територијални партикуларизам и парцијализацију економије и друштва, парцијализацију која доводи у питање циљеве привредне реформе и паралише производне снаге земље. Реч је о спрези „наше“ бирократије и „нашег“ националног малограђанства против демократског социјализма, изазивањем и афирмацијом ретроградне националне свести и лажних националних потреба на рачун стварних, животних потреба и социјалистичких интереса народа. Реч је о идеологији као „лажној свести“, коју све упорније намећу извесне друштвене силе, а које свако супротстављање њима одмах анатемишу као унитаризам, етатизам, великодржавни централизам, анархолиберализам, апстрактни хуманизам и слично. На друштвено-историјску, још увек неконзистентну националну свест, на ту сада поколебану, преосетљиву, често афективну националну свест, почиње да се прима стара, револуцијом поражена идеологија и да се калеме нове идеолошке обмане и заблуде.

Ма колико нам то било тешко, неодољиво нам се намеће сазнање: незадовољство својим развојем и положајем, односима према њему и изгледима за будућност, резигнација, осећање повређеног националног и историјског достојанства, а некакав свеопшти гнев обузео је врло широке слојеве српског народа. Ниподаштавајући однос према таквом стању, често погрешне, необјективне и злонамерне процене и тумачења таквог стања, само га погоршавају, подстичу ретроградна осећања и кратак, себичан поглед. Разгорева се једно анахроно, назадно, примитивно

српство и србовање; људе обузимају реквизиторни мотиви историје, окрећу се назад, губи се моћ за разумевање реалности и критичност према субјективним слабостима; у прљавштини свакодневице и егоизма сламају се социјалистичке перспективе. Излази и компензације се траже у прошлости, вери, и тамо где савремени човек и савремено друштво не могу да их нађу. Има нечег мутног и болесног у нашем животу.

Неодвојиво од овог комплекса је забрињавајуће антисрпско расположење, које се широко, у најразличитијим облицима, испољава у извесним срединама, нарочито у Хрватској и Словенији. Преко штампе и осталих средстава информисања месецима се воде, реформским и самоуправним принципима камуфлиране политичке кампање, а да о томе ниједан политички форум у овој земљи не каже народу о чему се заправо ради. Поред осталог, упорно се тврди и верује да неко неког експлоатише и вара, да Србија одлама највеће комаде тог фамозног „југословенског колача“, да су Срби етатисти, унитаристи, асимилатори, централисти, конзервативисти, једном речју, да само желе да потчињавају, владају, жандаришу. Јесмо ли ми заиста такви у Југославији? Ако нисмо, зашто нас онда таквима виде и таквима сматрају? И таква се питања с радикалним консеквенцијама данас постављају; на њих мора да се одговара с дубоком критичношћу према себи, чињенично и достојанствено. Нисам уверен да политика која се о њих оглушује служи добру, како српског тако и свих југословенских народа. Јер, антисрпство рађа антихрватство, антисловенство рађа антисрпство, и тако се југословенски шовинизми узајамно изазивају, подстичу и хране.

Због свега тога, у овом тренутку постаје друштвено неопходно одлучно и коначно превазилажење свих облика политичког монопола у области међунационалних односа и националне политике. Нажалост, у одлучивању о развоју и карактеру међунационалних односа, у конциповању „националне политике“, социјалистичка демократија још увек има најкраћи и тетурав корак.

Зато у овом тренутку верујем да је наш неодложан задатак да што пре критички размотримо владајућу идеолошку концепцију Савеза комуниста Југославије у националној политици и пракси стварања друштвеног самоуправљања. Залажем се и предлажем да се у што скоријем времену сазове друга седница Централног комитета, посвећена целокупној националној политици Савеза комуниста у савременим условима, и молим вас да се о таквом предлогу изјасните. А данас и овде, покушаћу да изнесем једно сужено и парцијално гледиште на наш републички национални и међунационални комплекс.

Пре него што скренем пажњу на неколико, по мом мишљењу, крупних политичких мањкавости и запостављања проблема, желим да истакнем убеђење: комунисти Србије свесрдно су се залагали за демократске односе с националним мањинама и народностима и за њихов општи прогрес, а ако негде и у нечему нису остварена сва позитивна начела, што је неоспорна истина, тој неостварености није главни узрок српски национализам, него свеукупна југословенска државна и партијска политика, односно степен нашег друштвеног развоја и објективних могућности. Од стварања републике Србије до данашњих дана, руководећи политички форуми, према националним мањинама и етничким групама на свом подручју, у целини и историјски гледано, водили су демократску и интернационалистичку политику.

Сагласан сам са свим ставовима и предлозима усмереним на још доследније остваривање и богаћење слободе, равноправности и интегритета свих људи и народности, у свим друштвеним подручјима, на свим ступњевима међудруштвених и међуљудских односа. Посебно се саглашавам са ставом о потреби интензивнијег а рационалнијег и сврсисходнијег инвестирања на Косову и Метохији, као и обезбеђења материјалних и других услова за још бржи културни развој Шиптара, Мађара и осталих националности, нарочито за интегрисање њиховог стваралаштва у културни фонд Србије и Југославије. Убеђен сам да највећу пажњу и пуну сагласност заслужује радикалан

однос према српском национализму, нарочито на Косову и Метохији. Неопходно је увек имати широко отворене очи за зло у себи и снагу да се то зло јавно искаже и да се дејствује против њега. Такође, треба се одлучно супротставити и најразноврснијим изразима српске националне супремације. У сагледавању негативних видова српске националне и друштвене свести, посебну пажњу, чини ми се, заслужује и србијанство. То је један, у суштини примитиван и анахрон политички менталитет; то је виђење Србије од Ужица до Земуна; то је комплекс једне националне и државотворске митологије; то је непознавање и потцењивање „пречана“; то је неразумевање Срба који не живе у републици Србији; то је одсуство слуха за разлике и непоштовање различитости у српском народу који је трајао и развијао се под различитим друштвеним и културним околностима; то је она неславна кадровска и персонална политика по завичајним афинитетима и критеријумима, и тако даље. Уз све то, добро је именовати и политички патернализам и турсорство, а који су морална негација стварне демократије.

Оно што сам већ назвао политичким мањкавостима и запостављеним проблемима у текстовима које разматрамо, верујем да представља озбиљно сужавање нашег виђења политичког стања и развојних тенденција у Републици, и препуштање једној инерцији која може довести и до врло неповољних последица. С тог гледишта, истичем следеће моменте у документима које треба да усвојимо.

Није извршена темељита и објективна анализа политичког стања у покрајинама, нарочито на Косову и Метохији, стања које је по свему што се зна бременито врло тешким проблемима и неким назадним тенденцијама. Не можемо више да не знамо колико се у Србији раширило уверење о заоштравању односа између Шиптара и Срба, о осећању угрожености код Срба и Црногораца, о притисцима за исељавање, о систематском потискивању са руководећих места Срба и Црногораца, о тежњама стручњака да напусте Косово и Метохију, о

неравноправности пред судовима и непоштовању законитости, о уценама у име националне припадности. Дужни смо да се демократски поставимо према овим појавама; принуђени смо да темељито и савесно проверимо заснованост оваквих појава, мишљења и осећања и да о свему томе и на овом месту одговорно расправљамо.

Не види се у одговарајућим размерама шовинистичко расположење и националистичка психоза у шиптарској народности; неоправдано се потцењују иредентистичка и сепаратистичка расположења и тежње у извесним слојевима шиптарске националности. Тиме се не само изневерава политичка истина, него се и испољава једна у бити проблематична широкогрудост „представника“ тзв. веће нације, чиме се морално сиромашу равноправност шиптарског народа, равноправност у одговорности за прогрес и судбину Републике Србије и Југославије, одговорност за сарадњу и заједнички живот.

Ништа се критички не говори о политици Покрајинског комитета Косова и Метохије и о свим исходима његовог ангажовања у остваривању директива и интенција IV пленума. Има се утисак да Покрајински комитет није придао одговарајући значај борби против албанског шовинизма и иредентизма, или је често сводио на политичку фразеологију вербалне симпатије према српском шовинизму.

Мени је друштвено и марксистички неприватљиво фаворизовање било чијег националитета на штету демократских и уставних права грађана, на штету грађанске равноправности и интегритета људске личности; на Косову и Метохији се уочљиво фаворизује националитет као примат у друштвеним односима, а формална национална равноправност претпоставља друштвеној равноправности људи. Такве тенденције воде грађанској дискриминацији људске личности, разарају јединство и моралне суштине социјалистичке демократије. То се нарочито испољило у одлукама о задацима и мерама за поправљање националне и квалификационе структуре запослених, у којима

доминира тежња да се квантитативне пропорције националне структуре кампањски, без развојне постепености, политичким одлукама остваре у структури запослених.

Уочљива је тежња да се самоуправна права националности реализују као права на успостављање државности и косовског суверенитета. У косовско-метохијском простору могућа су у данашњим условима само два облика државности: југословенски и албански, односно један или други. Комбинација оба, бар у данашњим приликама, није могућа с позитивним исходима. Политички форуми Косова и Метохије, у ставовима исказаним о уставним променама, својим интенцијама и оријентацијама озбиљно су узнемирили социјалистичку јавност земље. Бирокуратско-статистички схваћена равноправност Шиптара у Србији и Југославији и развијање њиховог суверенитета не може да се не заврши у иредентизму, у продубљивању политичких разлика међу народима Косова и Метохије и Албаније и Југославије, у перманентном и отвореном сукобу.

У анализи стања и предлозима закључака овог пленума није озбиљније и одређено говорено о бирократском централизму републичких форума, органа, институција, централизму који се нарочито у војвођанским политичким круговима назива србијанским централизмом, који се, нажалост, само усмено и кулоарски више од једне деценије чини политички одговорним за заостајање и спор привредни развој покрајине Војводине.

У приказу војвођанских политичких прилика није ни реч изговорена о мађарском национализму и сегрегационизму, као да уопште не постоје и као да у свом поднебљу не представљају никакву политичку чињеницу.

Сасвим се прећутало постојање и дејствовање војвођанског бирократског аутономаштва, у ствари једног ретроградног партикуларизма, који је, по свему, прилично снажан и који представља кочницу природним, неминовним друштвеним кретањима ка демократској и модерној интеграцији и концентрацији материјалних и интелектуалних енергија, без којих се

не може ни фразирати о напретку нашег народа и социјализму. Да ли ће заиста и за нашу генерацију Сава и Дунав бити граница између Београда и Новог Сада, Мачве и Срема, Баната и Подунавља? Зар заиста неки комунисти социјалистичку самоуправну Војводину могу даље и још увек да сматрају својим бирократским војводством? Овог пролећа наша јавност била је изненађена и одлуком о разбијању Републичког фонда за науку, подели фонда на покрајинске и фонд београдског пашалука. За ту концепцију провинцијских, покрајинских, аутономних наука није претерано рећи да се увршћује у антологију реакционарних глупости. У такву антологију спада, на пример, и разбијање на покрајине Друштва за борбу против рака и његовог фонда. А то, на несрећу, нису ни једини ни најтипичнији случајеви испољавања бирократског, територијалног партикуларизма, који се маскира самоуправним и аутономним правима и потребама.

Уопште узевши, у политичким текстовима које разматрамо, критички мало и идејама сиромашно се говори о социјалистичкој интеграцији, демократској централизацији, материјалној и интелектуалној концентрацији основних чинилаца савременог прогреса и остварења циљева реформе, о томе на чему треба да се приближавамо и уједињујемо, шта све мора да нам буде заједничко, јединствено, општедруштвено, општерепубличко, општејугословенско, не у име некакве националне интеграције, унитаризма или тежње ка некаквој „наднацији“, него у име стварања цивилизованог, економски развијеног и културног друштва. Запоставља се, потискује се, управо, та битност социјалистичке националне политике, односно њен друштвени универзализам, њена револуционарна енергија, њена предвидничка моћ.

Чини ми се неопходним да савремене политичке тенденције и схватања која заступамо сагледамо у њиховим историјским консеквенцама. Јер, политички се одређивати према националном комплексу републике Србије, односно према националним мањинама у Србији и Југославији, значи политички се одређивати према оном старом трагичном, још нерешеном

„Источном“, односно „Балканском питању“, које од времена прве српске националноослободилачке револуције до наших дана интензивно обузима и мучи генерације, националне и друштвене покрете, политичке партије, све мислеће људе у овом делу света. И после читавих таласа устанака и ратова, и после слома турског, аустроугарског и немачко-италијанског империјализма, и после југословенске социјалистичке револуције и заснивања социјалистичких држава на Балкану, у својој суштини балканско питање још је живо и до краја нерешено.

Иако се друштвено државно-политички преобразило у нове облике и односе, његова бит је остала ‘класична’: прво, конституисање балканских народа, етнички и територијално изукрштаних и неиздиференцираних маса у јединствене националне државне заједнице; и друго: ослобађање балканског простора из интересних и хегемонистичких сфера великих сила ка политичком статусу Балкан – балканским народима.

У ставовима и односима према та два вида јединствене друштвено-историјске суштине Балканског питања, у XIX и XX веку ломили су се и сламали национални и партијски програми и идеологије у свим балканским народима, а историја је потврђивала животворност и вредност само једне идеје, и то оног најтеже остваривог политичког идеала: слободан Балкан – слободним балканским народима. Све што се од Светозара Марковића, преко Димитрија Туцовића, до овога часа политички догађало на балканском тлу, ван и против демократског духа и смисла социјалистичке визије, спада у људске и националне заблуде и глупости, злочине и трагедије. Кад год су, у било ком виду и облику, национални спорови и међунационални односи решавани с позиције било чијег националног и државног егоизма, партикуларистичког интереса, историјског или победничког права, пораженичких ревандикација и реваншизма, то се завршавало неуспесима и несрећама, с новим моралним и политичким оптерећењима и компликацијама. Без активне свести о овом историјском искуству не може се ни

данас решавати ниједан, било стари, било савремени проблем из националног и међунационалног комплекса простора на коме постојимо.

Процес националног конституисања у јединствене државне и друштвене заједнице на Балкану још није завршен, и ако извесне развојне тенденције код нас и у свету наставе традиционалним смером, „национално питање“ остаће мука и преокупација и наредних генерација. У том смислу, наш тренутак је тренутак неокончаних дилема и прелома. Ако у Југославији потрају и победе традиционалне, односно националистичко-етатистичке политике и партикуларистичке оријентације, ако демократске снаге социјализма не однесу коначну победу над бирократским и малограђанским силама и стихијама, могао би се и у српском народу разгорети стари историјски циљ и национални идеал – уједињење српског народа у јединствену државу. Да се предвиде последице таквог процеса, није потребна никаква политичка машта. Само у условима доследног интернационализма у југословенској заједници, само у условима истинске социјалистичке самоуправе и потпуне демократије, ствар националне интеграције српског народа може да се настави у духу опредељења извршеног народним устанком 1941. и да тече смером свестраније људске еманципације и у облицима више друштвености но што је јединствен државнополитички облик.

Са становишта остварености националног и државног јединства, на Балкану најтежи положај имају македонски и албански народ, који су раздељени у државним границама. Док је македонски народ подвргнут тоталној денационализацији у социјалистичкој Бугарској и капиталистичкој Грчкој, албански народ је у југословенским оквирима несумњиво боље среће. Без обзира на ту чињеницу, без обзира на тиранију Енвера Хоџе и бесперспективност садашњег државног режима у држави Албанији, без обзира и на огроман економски, друштвени и културни успон шиптарског народа у Југославији

и напредак његове друштвене свести, посебно благодарећи снажној биолошкој експанзији и бројној надмоћности на територијама које насељава у југословенским подручјима, шиптарски народ носи видну етноцентричку енергију, а у извесним слојевима и тежњу или чежњу за уједињењем са својим сународницима из Албаније. Ту тежњу подстичу неки садашњи југословенски процеси и одговарајуће прилике и тенденције на Балкану и у свету. Свеједно коликог је политичког опсега данас, идеја јединствене националне и државне заједнице албанског народа може у њему добити карактер историјске авангарде, може имати и извесну социјалистичку платформу и револуционарне паролe. У сваком случају, она се само под сасвим одређеним друштвеним условима и кретањима неће ширити и обузимати шиптарске народне масе. Она, као иредентизам, не може имати озбиљније политичко дејство једино ако економски напредак, демократија и друштвени односи у Југославији буду увек и у свему надмоћнији над албанском стварношћу. С начелног становишта, ми немамо права да тежњу за националним јединством у шиптарском народу ниподаштавамо, да је кријемо од себе самих, да властодржачки и бирократски њом манипулишемо. Позвани смо да је видимо у корелацији с прошлошћу и будућношћу српско-шиптарских односа и у духу социјалистичког интернационализма.

Српски народ, који је играо познату улогу у ослобођењу албанског народа од турског, аустроугарског и италијанског империјализма, упркос Пашићевој и Александровој хегемонистичкој политици и срамном и трагичном завођењу Албаније у циљу „изласка на море“, упркос неславним ‘осветама Косова’ у епохи остваривања „велике Србије“ и прве Југославије, упркос крвавим осветама и насиљу албанског беговата, реакционарној племенштини и балистичким најамницима над српским и црногорским живљем и у новијој историји, чије негативне последице још увек на обема странама трају и представљају основу за сваку регресију, слободарски и револуционарни српски

народ има свест, снагу и вољу да демократски разуме национална осећања Шиптара с Косова и Метохије, и да подржи све њихове тежње ако су демократске по садржини и облику, ако не угрожавају мир на Балкану и независност југословенске заједнице, једном речју, ако свој национални суверенитет не остварују у националистичким облицима и угрожавањем опстанка, слободе и интегритета српског народа на Косову и Метохији. Јер, Срби и Црногорци нису присвојили Косово и Метохију, нису их ратом освојили од Шиптара, дакле, нису на тим просторима окупатори и завојевачи. Косово и Метохија су стара и матична постојбина српског народа. Своју националну политику на Косову и Метохији Срби данас не могу да заснивају на историјским правима, нити, наравно, у концепту Пећке патријаршије, нити задржавањем по сваку цену садашњег друштвенополитичког облика и стања. Напротив. Али, ни Шиптари с Косова и Метохије не треба да забораве да на Косову и Метохији вековима заједно с њима живе Срби, да су на том простору створена велика дела средњовековне српске културе и народни ослободилачки мит, да је за ослобођење и напредак Косова и Метохије српски народ дао велике жртве и велика средства, да ту живи близу три стотине хиљада Срба и Црногораца.

Косовској истини морамо да загледамо у срце и да је савесно и јавно промислимо. Ако се решавање ванредно тешких социјалних и развојних проблема шиптарске народности преноси с друштвеног на национални терен и види данас у остваривању националног и државног суверенитета, историјски се обмањује шиптарски народ, његове енергије се усмеравају у ретроградном правцу, успоравају се и угрожавају његова еманципација и прогрес, а учвршћује бирократија и њена владавина. Ако би пут данас водио стварању јединствене албанске државе, остваривању шиптарског националног суверенитета, односно отцепљењу Косова и Метохије од Србије и Југославије, онда су неизбежни тешки и трагични судари и несагледиве историјске компликације и несреће. Не може се веровати да братство и

пријатељство стоје на том путу, као ни социјалистичка еманципација албанског народа. У оквиру државно-националног решавања шиптарског и албанског проблема, у најоштријем виду поставља се и проблем граница према три стотине хиљада Срба и Црногораца, који сигурно не могу и неће да пристану да иду у неразвијенији друштвено-политички и цивилизацијски облик од заједнице којој по свему припадају. Такво остваривање права на самоопредељење, дакле, коришћење друштвеног самоуправљања и аутономије за афирмацију таквог самоопредељења, у постојећим и општим условима не би било социјалистичко, а самим тим ни у интересу албанског народа.

Постоји, по свему, само један пут и облик остваривања људског ослобођења, националне равноправности и интегритета на Косову и Метохији. То је, као што се зна, пут стварања интернационалистичке заједнице народа на темељима стварне социјалистичке самоуправе и асоцијације у свему равноправних и слободних личности, удружених на основу заједничких класних, економских, културних и социјалних циљева и интереса, без обзира на националну припадност и границе. То је пут стварања друштва у коме се национална равноправност остварује у друштвеним односима, али без државних облика, државних атрибута, националне идеологије и националних, односно бирократских „заступника“ и „представника“. То је пут стварања друштва у коме је национална припадност само „примарно својство“, како би рекао Грамши, једно од културно-историјских одређења, ствар интегритета човекових грађанских права. То је пут стварања материјалних, културних и општедруштвених услова у којима људска личност постаје толико слободна, независна, целовита, да је њена национална припадност ствар њене приватне сфере, једна егзистенцијална могућност за богаћење човекове стваралачке оригиналности, једна антитеза растућој унификацији живота, друштва, цивилизације. То је пут стварања друштвених односа у којима је свагда класни, општедруштвени и индивидуални интерес примарнији од национално-државног припадништва. То је

пут постепеног стварања друштвених могућности за настајање социјалистичке федерације балканских народа, као органског дела и облика светског интеграцијског процеса. Тај пут се не завршава на савезу нација и држава, него тежи савезу слободних људи и радних асоцијација, тежи епохи слободе, културе, хуманизованог друштва, друштва које не чини никаква „наднација“, него слободни људи.

Ако је тај пут неостварив и ако је фикција, онда је и социјализам само фикција и неостварив идеал. Ако се тежње ка остваривању тог циља одлажу за нека боља и погоднија времена, онда је и револуцију требало изводити у погоднијим и бољим временима.

Не мислим да је ова друштвена оријентација немогућа и да је треба одложити. Напротив. Такође, нисам убеђен да су ове наше балканске, југословенске, српске дилеме превазиђене владајућим идеолошким схватањима и друштвеном праксом. Напротив. Чини ми се да под ретроградним притисцима почињемо да се приклањамо идеји „националних држава“, да подлежемо инерцији старе историје, бирократској партикулацији и примитивној структури друштва и економије, чиме продужавамо и репродукујемо своје сиромаштво и заосталост. Али, још сам уверенији да се само у стварно демократском социјализму решавају и сва „национална питања“ и да ми имамо снаге и памети да наставимо револуцијом изабран и започет, стрм и једини пут у будућност слободног и универзалног света.

Сви водећи српски њолийичари и сви њоворници, осим њрофесора Јована Марјановића и Раје Недељковића, осудили су ово излајање као њежак националистички исѡуй, њолийичку неогђоворносѡ и лаж. Друђођ дана седнице, 30. маја, Добрица Ђосић је у завршном шлајању између осѡлођ, рекао:

„... Уместо аргументација против мојих теза, најчешће су даване само интерпретације, које су ствар знања, политичког поштења и личног уверења. Ја нећу да полемишем са интерпретацијама. Нека то учине време и живот. Очекивао сам

идеолошку критику својих схватања; био сам најискреније спреман да чињенице и мишљења својих другова прихватим увек, у оном опсегу и на оном месту где су она убедљива; очекивао сам проверу својих схватања с платформе Програма Савеза комуниста Југославије. Нажалост, слушао сам врло много сасвим произвољних и субјективистичких тумачења мојих речи. Очекивао сам порицање извесних конкретних чињеница и одговоре на питања која сам поставио. Уместо политичких чињеница, два дана сам слушао, заједно с вама, тврдње да сам националиста, етатиста, диверзант, лажов, поражени политичар, просто један отпадник поражених бирократских снага кога треба бацити на сметлиште социјализма. Такве тврдње немам намеру да поричем. То остављам да буде ствар савести мојих другова који су такве тврдње изговорили...

Моје иступање на овом пленуму оквалификовано је као диверзија. Дубоко сам изненађен што је тако нешто могло да се догоди, да се један јавни чин, један партијски чин, једно статутарно право може оквалификовати стаљинистичком етикетом, и то управо међу нама у оваквим данима.

Овако 'диверзантски' другови и другарице, како сам овде пред вама говорио о националној проблематици Југославије и Србије, мислим од када сам постао комуниста, односно од када сам прочитао нешто из марксизма, а нарочито пишућу *Деобе* и водећи полемику с југословенским и српским националистима 1961, 1962, 1964. и 1965, па до данашњег дана, иначе објављеним у мојим књигама...

Ја ћу и после овог пленума остати при уверењима која сам досад имао, а која сматрам комунистичким и хуманистичким. Свим срцем желим да будућност порекне моје јучерашње критике наше политичке праксе и моја страховања за неке исходе социјализма.

Бићу срећнији од вас ако будућност покаже да сам јуче говорио само заблуде.

Као писац, живот сам посветио тражењу истине о људима, друштву и животу. Али, ја могу да следим револуцију, а не резолуцију; могу да тумачим епоху, а не пленуме; могу да служим слободи и добру људи и народа, а не могу да служим дневним политичким потребама. И ту, можда, на тој претпоставци, могућ је неспоразум међу нама, на тој чињеници родио се и један овакав драматичан неспоразум, који траје ова два дана. Живот сам посветио борби против зла и мржње међу људима и народима. Биће да у српској књижевности нико није толико текста написао и толико речи изговорио о српском и југословенском национализму, колико сам ја изговорио. Друга је ствар колико сам то успешно чинио, и, наравно, ствар је то и других компетенција.

Ја ћу, упркос свим неспоразумима, и даље служити идејама и идеалима којима сам и до сада служио; настојаћу да свим прогресивним, свим демократским, свим хуманистичким тежњама овог друштва служим часно и поштено, како, верујем, да сам и до сада служио...“

На крају седнице, Централни комитет Савеза комуниста Србије донео је закључке у којима је осудио Ћосићево излагање:

„Централни комитет Савеза комуниста Србије ограђује се од ставова које су другови Добрица Ћосић и Јован Марјановић, чланови Централног комитета, изложили на XIV седници Централног комитета, поводом разматрања задатака Савеза комуниста Србије у остваривању политике националне равноправности у Србији.

Политичка гледишта које су ови другови изложили, а нарочито друг Ћосић, у својој основи су супротна програмским начелима и позитивним тековинама Савеза комуниста Југославије у националној политици и значе дисквалификацију досадашњих напора комуниста Србије у отклањању недоследности, слабости и деформација испољених у периоду пре Брионског пленума и Шесте седнице ЦК СКС.

У овом тренутку нашег друштвеног развоја, када Савез комуниста води борбу за сопствени преображај и тражи решења за

сложене проблеме економског развоја и економских односа и када се одлучно решавају питања самоуправности и демократи-зације политичких односа – ставови ових другова изложени у дис-кусији објективно подстрекавају национализам, сеју сумњу и воде нарушавању јединства у Савезу комуниста.

Централни комитет енергично осуђује клевете упућене комунистима у аутономним покрајинама, а посебно комунистима Аутономне Покрајине Косова и Метохије. Исто тако, Централни комитет енергично одбацује увреде упућене комунистима у другим социјалистичким републикама...“

На XIV пленуму ЦК СК Србије Добрица Ћосић није искључен из Савеза комуниста, како је један део јавности мислио. Он је после тог пленума својом одлуком за свагда напустио Савез комуниста Југославије.

Данас су сачињене све српске књиге на Косову и унишћене све српске библиотеке. Давне 1968. године, јавно и ригорозно, широм Косова и Метохије сачињиване су књиге Добрице Ћосића. На тај чин није реаговао нико из српске и, тадашње, југословенске културне и политичке јавности. Ћушање које је прекрело Ћосићево узорчење на XIV пленуму и сачињавање његових књига били су, сада знамо, најтежи многи озбиљнији и драматичнији догађаји на Косову и Метохији.

Шести месеци касније, на Косову су избиле демонстрације које су потврдили Ћосићеву критику државне и партијске националне политике. У Ћосићевим дневницима налазим ове записе о догађајима на Косову крајем новембра 1968. године.

29. новембар

Јуче у Приштини, Подујеву, Урошевцу, Ђилану и другим местима Косова и Метохије избиле су масовне антијугословенске, великоалбанске, шовинистичке демонстрације. То

је највећа албанска побуна после 1945. године. Демонстрације су одлично организоване. Предводе их студенти које следи школска омладина, а за њом и сав млад албански народ. Захтевају „Косово републику“ и отцепљење од Југославије; кличу „великој Албанији“ и Енверу Хоџи. Викали су и против мене у Приштини. Јавили су ми да су у неким косметским градовима, као и у самој Приштини, спаљивали моје књиге.

Полиција је жестоко интервенисала. Било је и пуцњаве. Један Албанац је убијен, десетак их је рањено, тридесетак повређено... У Приштини су поразбијани излози, направљена је велика материјална штета.

Народ је ове догађаје доживео као потврду мојих процена косметских прилика и оправданост моје критике партијске и државне политике на Косову и Метохији, коју сам изговорио 29. и 30. маја ове године. Албанске сепаратистичке демонстрације потврдиле су слепило и политичко безумље српске бирократије...

Истовремено, у Јајцу је прослављена двадесетпетогодишњица Авноја. Ђосиф 1. децембра 1968. године бележи:

„... Читам у *Полицији* о Титовој конференцији за новинаре, одржаној у Јајцу после ‘величанствене прославе’ двадесетпетогодишњице Авноја, и морам у своју свеску да запишем Титов коментар албанских демонстрација на Косову и Метохији:

‘Што се тиче догађаја на Косову и Метохији, мислим да се те ствари сувише драматизују, да није баш онако како то неки замишљају... Ријеч је о једној групи која је нахушкала један мањи дио омладине и студената који су разбијали излоге, као што то чине и на Западу, или готово у свим земљама. Мало ко нема таквих случајева. Шта ту сада треба драматизирати?... Према томе, тамо се ништа трагично није догодило.’“

Ситуацију није потврдило Титово минимизирање догађаја на Косову и Метохији. Шовинистичке демонстрације прошириле су се и на Македонију.

23. децембар

Албанци су демонстрирали у Тетову. „Шовинисти албанске народности“ повукле су у демонстрације ученике и децу. Поред осталог, траже прикључење Косову. Нека и македонски комунисти, антисрби, антијугословени – Црвенковски и компанија, сада у својој кући, хватају змију коју су последњих година пуштали и гонили у српску кућу...

У свету какав јесте, и у Југославији каква данас јесте, Шиптари имају сва права да се боре за уједињење своје раскомадане нације. Не може се спокојно живети у „заједници“ у којој влада економска, идеолошка, персонална и политичка словеначко-хрватска хегемонија; не може се мирно живети у заједници у којој се конституише нова „самоуправна државност“ република и припадници једне вере – муслимани, проглашавају нацијом, а бранити југословенским Шиптарима да се уједине са својим народом – матицом. Заслуга ове југословенске „демократије“ јесте у томе што је југословенске Шиптаре на Косову учинила националном авангардом и Пијемонтом расутог албанског народа.

У садашњим развојним токовима нема другог исхода и решења осим разграничења, давања могућности самоопредељења Шиптарима, прекомпоновања југословенског простора и стварања хомогених националних држава на Балкану. Јер, по свему, у овој „титовини“ коначно је изгубљена и разорена могућност стварања интернационалистичке, демократске, савремене заједнице људи и народа.

Зайиси о Косову на крају седме деценије XX века у Ћосићевим дневницима се окончавају дајшумом – јануар 1969:

„... Партијски комитети на Косову људе који се супротстављају угњетавању и обесправљивању Срба карактеришу као ‘четничко-ћосићевске снаге’, ‘ранковићевско-ћосићевске

снаге? Латинка Перовић, секретар ЦК СК Србије, преамбициозна политичарка и егзекутор титоизма, на партијским саветовањима 'теоријски' разрађује и квалификује моја схватања као 'православну светосавску доктрину'. То је њен 'крунски доказ' да сам српски националист. Јер, српском комунисти, ако је завршио гимназију, а Латинка Перовић је завршила гимназију, православље и светосавље необорив је доказ против српских 'националиста'.

'Обичан' свет друкчије мисли: примам честитке из читаве земље. Срби из Приштине први ми телефоном честитају Нову годину; зову ме студенти, пишу ми радници. Од мене се захтева оно што не могу и не желим да будем. Али ми се преносе и претње. Тито и његова олигархија не могу да поднесу да било ко у овој земљи каже људима истину. Ова тиранија која се крчка у лажи, ово политичко чудовиште које је извршило највећу превару у историји балканских народа, треба да се руши.'

Од њоја запис, све до 1981. године, када се догодила велика њобуна Шийћара на Косову и Метохији, нема у Ђосићевим свескама забелешки о „Косовском њићанју“. Сећам се да су у нашу кућу њих година долазили Срби с Косова и Метохије и обавешћавали мој оца о збивањима „на јују“ и он им је давао њолићичке савете. Пићам ја сада, јула године, зашћо о њоме нема ѡрајова у њејовим дневничким белешкама.

– О збивањима на Косову и Метохији и мојој сарадњи са Србима који су се борили против албанског насиља и албанизације те националне и државне територије Србије, нисам записивао ништа из страха да ми Удба не заплени свеске и не сазна што смо скривали. У овој прилици треба да кажем да нисам записивао ни своје опозиционе активности у времену у коме сам био прогнан из јавног живота. Забрањена ми је књига *Моћ и сћрејње*, уз жестоку идеолошку кампању, па сам протеран из Српске књижевне задруге по Титовој и Кардељевој директиви. Спровели су је „либерали“, на чијем челу је био Марко Никозић, а Латинка Перовић и Бора Павловић били су „оперативни“

извршиоци. Сарадњу с професорима протераним са Филозофског факултета: Љубомиром Тадићем, Михаилом Марковићем, Светозаром Стојановићем, Драгољубом Мићуновићем, Загорком Голубовић, Миладином Животићем, Тривом Инђићем и Небојшом Поповим, којима се придружује изузетно борбени и интелектуално доследни Коста Чавошки, нисам описивао из „конспиративних“ разлога. Наше петиције Савезној влади, ЦК СКЈ, Савезној скупштини против осуда за „вербални деликт мишљења“, „морално политичку подобност“ као услова за запошљавање, оснивање и активности Слободног универзитета, одбране прогоњених и осуђиваних студената, организовање симпозијума о филозофским и идеолошким темама које су комунистички, титоистички идеолози нападали као непријатељску активност, солидарисање са свим напредним и демократским ставовима у јавном и културном животу Југославије и Србије итд...

Дакле, сва та непрестана опозициона борба против титоизма, за демократски социјализам, грађанску и националну равноправност, угрожену и поништену Уставом из 1974. и Кардељевим „унапређивањем самоуправног социјализма“, остала је незабележена у мојим свескама због страха да ми полиција не заплени свеске и не добије конкретне доказе да нас отера на робију. Сада се, наравно, кајем што сам подлегао том страху. Кајем се и што нисам записивао своја сазнања о страдању и прогону Срба на Косову и Метохији, која су ми поверавали Срби писци из Приштине: Петар Сарић, Драгољуб Стојадиновић, Љуба Поповић, Раде Златановић, Владета Вуковић, Даринка Јеврић, Даринка Вучинић, Моша Одаловић, Раде Николић, Радосав Стојановић, Пера Стефановић. Највише конкретних података о албанским насиљима над Србима на Космету и сепаратистичкој политици албанских комунистичких функционера у установама и влади покрајине Косово, казивао ми је новинар *НИН-а* Света Спасојевић, новинар

приштинске телевизије Милисав Милић, а на почетку осамдесетих новинар Рајко Ђурђевић у *Дуи*. И не само они.

Много чињеница о подмуклом национализму и вешто прикривеном сепаратизму албанских комунистичких првака – Фадилџа Хоџе, Џавида Ниманија, Исмета Шаћирија, Вели Деве, Азема Власија, Махмуда Бакалија и других, сазнавао сам од Чеде Мијатовића, некадашњег шефа Удбе за Космет, Павла Јовићевића, некадашњег организационог секретара Обласног комитета Савеза комуниста Космета, Душана Мугоше, политичког комесара Обласног комитета СК Космета, Мите Миљковића, дугогодишњег главног и одговорног уредника *Полиџике*, предратног комунисте и партизана из Пећи, као и од многих избеглица са Космета чија сам имена заборавио. Догађања на Косову и Метохији и моју сарадњу с људима који су стварали српски демократски покрет отпора албанизацији Косова и Метохије, и водили борбу за грађанска и национална права у тој осмој деценији за Титова живота, нисам бележио такође из страха да ми полиција не заплени свеске и не сазна оно што кријем, па да прогања и хапси те „српске националисте“. Да се данас присећам људи и збивања из тог времена, не могу и нећу. Не би то било аутентично, истинито сведочење о свим Србима који су се борили за људска права на Космету у том историјском раздобљу. Нека то учине људи млађи од мене, који боље памте, а били су учесници у косовским збивањима.

О џолиџици џарџијској и државној руководиџва Јуџославије џрема Албанији и Шџиџарима на Косову, Добриџа Ђосић је сазнавао и из разџвора са Александром Ранковићем џосле џеџовој смењивања на Брионском џленуму 1966. Понешџо је заџисивао и фраџментџи џиџ разџвора објављени су у Ђосићевим Пишчевим записима 1981-1991:

„После рата, Енвер Хоџа и Коче Додзе долазе с предлогом да се Албанија, као седма република, прикључи Југославији. Тито, ја и остали чланови југословенске делегације одбили смо њихов предлог. Ми ћемо вам помоћи у изградњи социјализма,

онако како смо вам у рату помагали да победите, рекли смо им. И истински смо им помогли. Демонтирали смо једну нашу пругу и фабрику шећера и дали их Албанији. Тито је, на своју руку, не питајући никога, само да се испрси као господар, отписао Албанији и девет милиона долара дуга.

С растом интелигенције, растао је и албански национализам. Стварају се илегалне организације. На челу једне такве организације био је и син Фадиља Хоџе, који је, кад отац није био у кући, одржавао састанке своје илегалне групе. Због нарастања илегалног националистичког и сепаратистичког покрета и откривања оружаних група, већ половином пете деценије било је јасно да се Шиптари спремају за оружану побуну, када им се за то укаже прилика...

После откривања мреже антијугословенских организација на Космету 1956, ја сам предложио разоружавање становништва. Оценио сам да је нормално и неопходно да се прикупи илегално оружје. Наш је и њихов интерес био да прикупимо непријављено оружје. Мој предлог је свесрдно подржао и Гошњак, јер је КОС имао поуздана обавештења о количини оружја коју крију Шиптари. Ја сам тај проблем изнео Политбироу и Савезној влади, и за прикупљање оружја и разоружавање Шиптара добио једнодушну подршку. Наравно, најпре сам разговарао с Титом, као и о свим важним питањима. Тито се потпуно сагласио са мном. Крцун је у Србији, на партијском и државном врху, поставио питање прикупљања скривеног оружја. Сви су га једнодушно подржали. Сви, и Шиптари – руководећи кадар: Фадиљ Хоџа, Нимани и остали. У тој акцији прикупљено је 26.000 пушака, стотине митраљеза, бацача, два топа, хиљаде револвера и много муниције... А на Брионском пленуму 1966, због тог прикупљања оружја, оптужен сам за терор над Албанцима на Косову и Метохији..."

О великој њобуни Албанаца на Косову и Метохији у њролеће 1981. Добрица Ђосић записује у свој дневник: